

KRIMINALINĖS BAUSMĖS TIKSLŲ APORIJA IR BAUDŽIAMOJI POLITIKA
LIETUVOJE

Saulius Arlauskas *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4697
Elektroninis paštas tfk@mruni.lt*

Pateikta 2007 m. kovo 13 d., parengta spausdinti 2007 m. gegužės 4 d.

Santrauka. Straipsnyje siekiama atskleisti, kokiomis kriminalinės bausmės teorijomis remiasi Lietuvos baudžiamosios teisės sistema. Straipsnyje parodoma, kad tokie Lietuvos baudžiamosios teisės institutai, kaip teismo kaltės nustatymas, bausmės skyrimas pagal veikos pavojingumą, yra grindžiami **atpildo** bausmės teorija. Straipsnyje taip pat parodoma, kad reikalavimas teismams skiriant bausmę už kriminalinį nusikaltimą atsižvelgti į jį padariusiojo asmenybę yra grindžiamas terapinės resocializacijos teorija, kuri, kaip ir įbauginimo teorija, kelia kriminalinės bausmės tikslą **apsaugoti** visuomenę nuo pavojingų asmenų. Straipsnyje siūloma suburti skirtingų sričių specialistus (baudžiamosios teisės, teisės filosofijos, kriminologijos, psichiatrijos) ir parengti Lietuvos baudžiamajai teisei priimtinas kriminalinių bausmių skyrimo taisykles.

Pagrindinės sąvokos: bausmė, teisingumas, atpildas, visuomenės apsisauojimas.

1. KRIMINALINĖS BAUSMĖS TEORIJŲ
SVARBA LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE
POLITIKOJE

Suprantama, kad nė viena valstybė negali išsiversti be baudžiamosios teisės, be baudžiamąjį teisingumą vykdančių institucijų sistemos. Šiam tikslui valstybė privalo iš biudžeto skirti reikalingus finansinius išteklius. Žinoma, būtų nelogiška be aiškių kriterijų spręsti apie lėšų apimtį, kuri turėtų būti skiriama įgyvendinti baudžiamąją politiką. Šių lėšų kiekis turėtų būti apskaičiuotas atsižvelgiant į realų poreikį ir baudžiamojame politikoje keliamus uždavinius kovojant su nusikalstamumu. Kalbant apie baudžiamosios politikos uždavinių nustatymą, išryškėja viena principinio pobūdžio aplinkybė. Kitaip nei valstybės vykdomoje daugelio visuomenės gyvenimo sričių administravimo politikoje, valstybės baudžiamosios politikos uždavinius paprastai determinuoja ne subjektyvūs visuomenės interesai (žmonių

emocijos), ne atskirų visuomenės grupių korporatyviniai interesai, bet korektiškai apmąstytos ir kaip politikos principai preziumuotos *teorinės* išvalgos, kurias priėmus atsiveria galimybė prognozuoti baudžiamosios teisės institucijų finansavimo išlaidas. Tokią nuostatą parenkant valstybės baudžiamosios politikos kriterijus, galima sakyti, vieningai palaiko įvairių šalių baudžiamosios teisės autoritetai. Antai Didžiosios Britanijos baudžiamosios teisės specialistas Williamas Wilsonas, savo studijoje „Baudžiamoji teisė; doktrina ir teorija“ kalbėdamas apie „baudžiamosios justicijos sistemos“ pamatinę *politinę* prielaidą, teigia, kad tie, „kurie nuteisiami už nusikaltimus, turi būti teisiami nešališkai, pagal tiksliai nustatytas taisykles, tenkinančias visuomenės tikslus ir ypač socialinės kontrolės tikslą“. Čia pat W. Wilsonas paaikškina, koku būdu ši politinė prielaida yra pripažįstama teisinga. „Bausmės teorijos buvo išvystytos siekiant pateisinti būtent šią prielaidą... Išvalgos, kurias generuoja bausmės teorijos, yra pagrindas siekiant suprasti ir įvertinti kriminalinės justicijos sistemos ir jos įstatymų veikimą“ [1, p. 42]. Tapatų požiūrį į baudžiamosios politikos teorinių pagrindų reikšmę Lietuvoje formuojant kriminalinės justicijos sistemą ir vertinant

* Humanitariniai mokslai, filosofija, mokslų daktaras. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros profesorius.

jos efektyvumą išsako G. Švedas. Jis teigia, kad „norint išsiaiškinti, koks tikslas keliamas laisvės atėmimui, būtina nustatyti, į kokią bausmės teoriją orientuojasi Lietuvos baudžiamoji politika“ [2, p. 69].

G. Švedas vadovėlyje aukštųjų mokyklų studentams „Baudžiamoji teisė“ teigia: „Bausmių sistemos, sankcijų ir bausmių taikymo statistikos analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje baudžiamoji politika yra orientuota į įbauginimo ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijas“ [3, p. 349]. Jo požiūriu, vieninteliai realūs skiriamų kriminalinių bausmių tikslai yra labiau *socialiniai*, tai – įbauginimas (galėtų būti individuali prevencija) ir kriminalinę veiką atlikusio asmens izoliacija. Šiame teiginyje G. Švedas nekalba apie teisingą nubaudimą kaip apie teisinį ir moralinį „atpildą“. Ar tikrai Lietuvoje atsisakyta atpildo kaip baudžiamosios sankcijos tikslo? Taigi būtų tikslinga detaliau panagrinėti, kokiomis teorinėmis nuostatomis remiasi atskiros kriminalinės bausmės teorijos, ir po to vertinti, koku laipsniu šių teorijų nuostatos įtvirtintos Lietuvos kriminalinės justicijos sistemoje.

2. „ATPILDAS“ UŽ NUSIKALTIMĄ BEI VISUOMENĖS „APSISAUGOJIMAS“ NUO NUSIKALTĖLIŲ KAIP KONTROVERSIŠKI IR BENDRIAUSI KRIMINALINĖS BAUSMĖS TIKSLAI

Kaip žinoma, egzistuoja ne viena kriminalinės bausmės teorija. Kiekviena teorija kelia sau uždavinius pagrįsti įvairių kriminalinės justicijos sistemos institutų veikimą. Būtų galima pabandyti atskirai aptarti kiekvienos šių teorijų pagrindinius teiginius bei šių teorijų lemiamas išvadas, bet siekiant išsamiai aptarti visas konkrečias bausmės teorijas ir jų reikšmę baudžiamajai teisei tektų sugaišti labai daug laiko. Be to, būtų sunku surasti geriausią teoriją, nes visos jos pretenduoja būti tokios.

Kriminalinės bausmės teorijų vaidmenį baudžiamojame politikoje būtų galima pradėti nagrinėti nuo konkrečių aspektų, pavyzdžiui, pradžioje galima apibrėžti, kokie yra kriminalinės bausmės *tikslai*. Kitaip tariant, būtų galima pabandyti išsiaiškinti, ko siekia visuomenė ir valstybė skirdama nusikaltėliui vienokią ar kitokią bausmę. Pažymėtina, kad toks klausimas vienu metu turi ir teorinę prasmę, ir praktinę reikšmę. Teoriniu požiūriu kriminalinės bausmės tikslai yra nustatomi spekuliatyviai. Praktiniu požiūriu galima visiškai konkrečiai pasakyti, ko konkrečioje baudžiamosios teisės sistemoje tikimasi iš, pavyzdžiui, laisvės atėmimo bausmės.

Hansas Heinrichas Jescheckas, garsus Vokietijos baudžiamosios teisės specialistas, kurį Jeanas Pradelis pristato kaip šiuolaikinės liberalios teisinės valstybės kūrėją „baudžiamosios teisės aspektu“ [4, p.139], vertindamas visų teorijų atsakymus į klausimą, koks yra kriminalinės bausmės tikslas, išvelgia tik dvi pamatinės idėjas, kurios lemia atsakymą į tokį klausimą. Tai – „atpildo“ (*Vergeltung*) pamatinė idėja (*Grundgedanken*) ir „apsisaugojimo“ (*Vorbeugung*) pamatinė idėja [5, p. 66]. Šioje vietoje plačiau neaptarinėjant šios H. H. Jes-

checko nuostatos ir tiesiog ją laikant priimtina pradiniams teoriniams svarstymams, būtų galima manyti, kad kriminalinės bausmės tikslų aptarimas būtų šių dviejų idėjų kontekstuose kartu naudojant skirtingų kriminalinės bausmės teorijų pagrindinius teiginius galėtų padėti suprasti, kodėl valstybės pasirenka vienokią ar kitokią baudžiamąją politiką, kokia baudžiamoji politika galėtų būti laikoma šiuolaikiškiausia ir perspektyviausia. Manydami, kad toks tyrimo kelias galėtų būti produktyvus praktiniu požiūriu, pabandykime jį žengti.

2.1. „Atpildo“ filosofija ir jos taikymo ribos Lietuvos Respublikos baudžiamojame teiseje

Anot H. H. Jeschecko, iki šiol atpildo teorijos esmė yra laikoma tai, kad „bausmė numato atsaką į neteisę (*Unrecht*) ir ši pagal paskirstomojo teisingumo (*austeilenden Gerechtigkeit*) principą privalo būti atitinkamai įvertinta (*gleichwertig*)“ [5 p. 66]. H. H. Jescheckas pabrėžia, kad atpildo sąvoka neturi sąsajų su „kerštu, pašamone neapykanta ar visuomenei būdingu agresijos geiduliu“. Atpildas, Vokietijos baudžiamosios teisės teoretiko teigimu, yra kriminalinės bausmės **mato (saiko) principas** (*Massprinzip*) [5, p. 67].

Taigi, kaip matome, atpildas, kaip kriminalinės bausmės tikslas, pagal H. H. Jeschecko apibrėžimą išreiškia gana paprastą dalyką – atitinkamą valstybės reakciją į teisės pažeidimą, kai teisės pažeidėjo socialinė padėtis suvaržoma ar apribojama tiek, kiek reikalauja teisingumas. Teisingas atpildas reikalauja, kad bausmė būtų skiriama pagal kiekybinį nusikalstamos veikos įvertinimą, t. y. tokiu būdu, kad bausmė būtų nei per griežta, nei per švelni. Būtina pabrėžti, kad būtent šis, t. y. skiriamos bausmės optimalaus kiekybinio įvertinimo, aspektas ir yra „kandžiausiai“ kritikuojamas. Antai W. Wilsonas pagrįstai pastebi, kad praktiškai neįmanoma surasti neginčytiną kriterijų kiekybiškai tiksliai (teisingai) nustatyti, koks turėtų būti bausmės dydis nei pagal biblinį *lex talionis* principą, nei pagal nusikaltėlio įgytą naudą [1, p. 46–48]. Principas „akis už akį, dantis už dantį“ veda ne link nusikaltimo padaryto blogio kompensavimo, bet link blogio pakartojimo bausme. Kalbant apie nusikaltimo įgytą naudą, akivaizdu, kad ne visada įmanoma ją nustatyti ar apskaičiuoti, pavyzdžiui, nustatyti ir kiekybiškai įvertinti naudą, kurią darydami nusikaltimą galėtų įgyti žagintojas ar žudikas, yra keblu. Tai reiškia, kad atpildas, kaip bausmės kiekybiškumo išraiška, tam tikrais atvejais tiesiog neturi prasmės.

Nežiūrint į esminę atpildo teorijos kritiką, kuriant baudžiamosios teisės sistemą vis dėlto šios teorijos nelengva atsisakyti. Jeigu moderniose baudžiamosios teisės sistemose nebūtų naudojamos jokiomis atpildo teorijos premisomis, būtų galima atsisakyti, bet taip, pasirodo, nėra. Anot H. H. Jeschecko, atpildo idėja implikuoja tris „*imanentiškas sąlygas*“, be kurių tiesiog neįmanoma pati baudžiamoji teisė kaip socialinis institutas: **1)** turi būti įmanoma pateisinti valstybės kompetenciją skirti bausmę kaltininkams, kurios šie nusipelno, tai įmanoma, jeigu pripažįstama visuomenės **etinė** persvara prieš nusikaltėlius; **2)** turi būti įmanoma nustatyti **kalte**,

pagal kurios sunkumą sprendžiama apie atpildą; 3) iš principo įmanoma **kaltės laipsnį** ir **bausmės dydį** taip suderinti, kad kaltininkas ir visuomenė jaustų, jog tai teisinga [5, p. 67]. Taigi atpildo idėjos, tarkim, Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje būtų galima atsisakyti, jei visos trys H. H. Jeschecko išvardintos sąlygos mūsų baudžiamojoje politikoje nebūtų svarbios arba jeigu būtų galima parodyti, kad šios trys sąlygos yra vienodai imanentiškos ne tik atpildo idėjai, bet ir kitiems kriminalinės bausmės tikslams, kurie savo ruožtu grindžiami kitomis (ne atpildo) bausmės teorijomis. Pabandykime kiekvieną iš šių sąlygų panagrinėti išsamiau.

1. *Valstybės etinės privilegijos teisti nusikaltėlių ištakos ir pagrindimas*. Daug kam gali pasirodyti, kad keista abejoti būtent valstybės išskirtine teise vykdyti teisingumą. Vienintelis papildomas apribojimas, kuriam pritartų tokio požiūrio šalininkai, būtų reikalavimas valstybei neperžengti teisėtumo ribų, t. y. vykdyti baudžiamąjį teisingumą taip, kaip to reikalauja *įstatymai*. Būtent tokio pobūdžio nuostata yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje (Baudžiamajame kodekse – BK). BK 2 str. 1 dalis nustato, kad „asmuo atsako pagal šį kodeksą tik tuo atveju, jeigu jo padaryta veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio nusikalstamos veikos padarymo metu“ (principas – nėra nusikaltimo be įstatymo), o to paties straipsnio 5 dalis nustato, kad „bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės bei priverčiamos medicinos priemonės skiriamos tik pagal įstatymą“ (principas – nėra bausmės be įstatymo).

H. H. Jeschecko „teisinio valstybiškumo“ principo (*Grundsatz der Rechtsstaatlichkeit*) prezumpcija pagrindžia reikalavimą apibrėžti nusikaltimą įstatymu ir skirti kriminalinę bausmę tik pagal įstatymą. Jis teigia, kad formaliu požiūriu „įstatymų pirmumo ir besąlygiškumo principas baudžiamojoje teisėje yra išreikštas griežčiau nei bet kuriose kitose teisės šakose“ [5, p. 26]. Nors nurodymas valstybei teisti ir bausti tik pagal įstatymą atrodo visiškai akivaizdus ir gali būti priimtas be papildomų argumentų, vis dėlto tai nereikia, kad šio paliepimo niekam ir niekada nebūtina argumentuoti. Žmogus, kuriam teismas valstybės vardu skiria laisvės atėmimo bausmę, juolab, jei skiria bausmę iki gyvos galvos arba skiria mirties bausmę, tiesiog spontaniškai šio principo legitimumą gali kvestionuoti. Nuteistasis gali suabejoti, kokiu pagrindu valstybė atima iš jo laisvę ar net gyvybę, kai ta pati valstybė nei laisvės, nei gyvybės žmogui nesuteikia. Laisvę ir gyvybę žmogus įgyja gimdamas. Tai nėra abstrakti tiesa. Ji liečia pačią laisvės atėmimo bausmės esmę. Nuo atsakymų į klausimą, kodėl valstybė staiga vienašališkai sprendžia būti žmogui laisvam ar ne, gyventi ar ne, ir priklauso valstybės pasisavintos teisės taikyti kriminalinę bausmę legitimumas ir šios bausmės veiksmingumas. Taigi valstybės teisė teisti ir bausti pagal įstatymą turi būti ne tik preziumuota kaip savaime akivaizdi, bet ir racionaliai paaiškinta. Kokie argumentai galėtų pagrįsti valstybės etinę galią vykdyti teisingumą?

Valstybės etinės privilegijos vykdyti teisingumą esmines sąlygas galima atpažinti gerai žinomame Bibli-

jos siužete apie Dievo bausmę, skirtą pirmiesiems žmonėms: Adamui ir Ievai. Visagalis Dievas uždraudė Adamui ir Ievai rojuje ragauti obuolį nuo pažinimo medžio. Dievas taip sukūrė taisyklę, rojaus įstatymą, kuris draudė žmogui suvalgius obuolį pradėti suvokti Dievo kūrinijos paslaptis. Bet Dievas taip pat buvo apdovanojęs Adamą ir Ievą „valios laisve“, todėl nuo Dievo valios nepriklausė, ar Adomas ir Ieva klausys Dievo draudimų. Adomas ir Ieva pasidavė pagundai, pasinaudojo savo laisve ir pažeidė rojaus įstatymą. Taip jie padarė lemtingą savo likimui nuodėmę. Dievas kaip atpildą skyrė jiems bausmę – vargus žemėje. Šis biblinis siužetas rodo, kad Dievas vykdo teisingumą todėl, kad jis visagalis. Žmonės paklūsta Dievo teisingumui todėl, kad jo galia tiki. Būtų galima galvoti, kad biblinės tiesos apie teisingumo vykdymą neturi nieko bendra su pasaulietine baudžiamąja teise. Tačiau taip teigti būtų neteisinga. Biblinė dieviškojo atpildo filosofija buvo, kaip rodo Europos krikščioniškoji teisės tradicija, panaudota ir bažnytinėje, ir pasaulietinėje viduramžių baudžiamojoje politikoje, kurios idėjinius pagrindus formavo katalikų bažnyčios autoritetai. Ir, svarbiausia, kanonų baudžiamosios teisės institutai ilgainiui buvo pritaikyti pasaulietinėse baudžiamosios teisės sistemose. Tai puikiai atskleidė Vakarų teisės tradicijos tyrinėtojas Haroldas Bermanas savo veikale „Teisė ir revoliucija“ [6]. Pažymėtina, kad kanonų teisė skyrė nuodėmes, kurios reiškė nusikaltimą Dievui ir kurias galėjo „teisti tik Dievas“, veikiantis „per kunigus“ (slaptos nuodėmingos mintys ar nuodėmingi geiduliai), ir nusižengimus bažnyčiai, kurie buvo nagrinėjami bažnytiniuose teismuose ir buvo matuojami „bažnytine teise, taikoma bažnytinių teisėjų“ [6, p. 253]. H. J. Bermano teigimu, „principas, pagal kurį baudžiamoji nuodėmė yra bažnytinės teisės pažeidimas, neišvengiamai suponavo principą, pagal kurį tai, kas nėra bažnytinės teisės pažeidimas, negali būti baudžiama bažnytinio teismo“ [6, p. 252]. Būtent šį principą vėliau Petras Lombardas XII a. išsakė šitokiais žodžiais: „Nesama nuodėmės, jei nebūta draudimo“ [6, p. 252]. H. J. Bermanas daro išvadą, kad šios katalikų bažnyčios autoritetų suformuluotos ir įgyvendintos kanonų baudžiamojoje teisėje nuostatos buvo „pradžią to ilgo ir vingiuoto Vakarų jurisprudencijos kelio, kuris pasiekė aukščiausią tašką XVIII a., kai švietėjų ir Prancūzijos sukurtoje „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“ buvo paskelbtas principas: *Nullum crimen, nulla poena sine lege* – „Nesant įstatymo, nesama nei nusikaltimo, nei bausmės“ [11, p. 252].

Teorinis ekskursas į pamatinio baudžiamosios teisės „teisinio valstybiškumo“ principo istorines ir krikščioniškas ištakas įgalina kalbėti apie labai reikšmingą aplinkybę, kuri paaiškina, kodėl viduramžiais bažnytinis teismas turėjo *etinę* viršenybę prieš bažnytinės teisės pažeidėją, arba, kitaip tariant, kodėl teisiamašis pripažino bažnyčios teisę teisti jį už nusikalstamas nuodėmes. Ši viršenybė, kaip matome, buvo grindžiama tuo, kad kiekvienas kaltinamasis šventai tikėjo religinėmis dogmomis, o bažnytinio teismo teisę teisti nusidėjėlius pasauliečius katalikai priimdavo kaip paties Dievo nustatytą tvarką. Teisiamašis jautė savo religinį identitetą

priklausydamas katalikų bažnyčios bendruomenei, ir tai lėmė visus jo etinius įsipareigojimus paklusti visoms rašytoms ir nerašytoms šios bendruomenės elgesio taisyklėms.

Naujaisiais amžiais ir mūsų laikais, kai Vakarų visuomenių pamatiniai socialiniai institutai, užtikrinantys žmogaus gyvybinių interesų tenkinimą, visiškai sekularizavosi, valstybės etinė viršenybė prieš nusikaltėlių jau nebegali būti grindžiama žmogaus religiniais vaizdiniais. Vis dėlto, kaip įsitikinome, H. H. Jescheckas tvirtina, kad teisinio valstybiškumo principas pozityvioje teisėkūroje išsiskiria būtent savo **etine** esme. Modernios valstybės galios bausti etinė prigimtis turėtų reikšti, jog visuomenės šią nuostatą priima kaip tam tikrą istoriškai gyvybingą ir tradicijos lemtą etinę normą kaip nerašytą taisyklę, kurią akceptuoja skirtingos žmonių kartos.

Jeigu valstybės teisinis autoritetas vykdamas baudžiamąjį teisingumą šiuolaikinėse visuomenėse negali būti grindžiamas religinės tradicijos nustatyta etika, bet pasižymi kitokia nereligine, bet vis dėlto etinė tradicijos lemta prigimtimi, tuomet galime kelti klausimą, kokia šios etinės tradicijos esmė, kokios idėjos lėmė šios tradicijos moralinius kanonus. Garsus postmoderniosios pakraipos prancūzų filosofas Michelas Foucault, apžvelgdamas modernios baudžiamosios teisės istorinio formavimosi etapus, pažymi: „Šios naujos strategijos principai lengvai suderinami su bendrąja sutarties teorija. Pilietis visiems laikams sutinka laikytis visuomenės įstatymų, netgi to, kuris gali jį nubausti. Taigi nusikaltėlis - juridiniu požiūriu paradoksali asmenybė. Jis sulaužė susitarimą, taigi jis yra visos visuomenės priešas, tačiau jis pats dalyvauja jam paskirtos bausmės vykdymo akte“ [7, p. 109]. Galima būtų tarti, kad būtent „visuomeninės sutarties“ idėja, išlaisvinta iš bet kokių religinio pobūdžio prasminių implikacijų, tapo tuo idėjiniu branduoliu, kuris lėmė modernią **konstitucinio patriotizmo etiką**.

Žinoma, iš karto galima oponuoti, kad nė viena visuomenė, kurdama savo valstybę, negalėtų prisiminti nė vieno kaip tikras istorinis įvykis užfiksuoto sutarties pasirašymo akto, kurio metu kiekvienas visuomenės narys iškilmingai priėmė moralinę priesaiką savo valstybei, todėl lyg ir nėra pagrindo sieti modernią baudžiamąją teisę ir teisinio valstybiškumo principo įsigalėjimą su J. J. Rousseau visuomeninės sutarties idėja. Tačiau nereikia pamiršti, kad tik kaip legenda egzistuoja, ir, sakykim, žydų bendruomenės, susirinkusios prie Sinajaus kalno, sutartis su savo globėju, Pasaulio kūrėju, kad iki šiol mokslininkai vis dar nepateikė argumentų, įtikinamai rodančių, kad Dievas pasiuntė Kristų išgelbėti žmones, iš kurių net pats didžiausias skeptikas galėtų nedvejodamas spręsti, kad Kristaus gimimas yra tikras istorinis įvykis. Vis dėlto, nepaisant mokslinių įrodymų stokos, žydų ar daugelis krikščioniškų pasaulio tautų pripažįsta religijos ir bažnyčios mokymų autoritetą ir jau daugelį šimtmečių organizuoja savo gyvenimą taip, kaip moko Šventasis raštas. Turint omenyje visuomeninį gyvenimą organizuojančių idėjų „simbolinį“ (mitinį) vaidmenį, būtų galima tarti, kad šiuolaikinės Vakarų visuomenės, kaip demokratinės politinės bendruomenės,

istoriškai formavosi remdamasis tik virtualiai deklaruotos visuomeninės sutarties idėjomis. Yra žinoma, kad visuomenės sutarties idėja tikrai žadino kiekvienos demokratiškai mąstančios Europos tautos vaizduotę. Didžioji prancūzų revoliucija, Žmogaus bei piliečio teisių deklaracija ir Pirmosios Prancūzijos Respublikos sukūrimas kaip tik ir buvo šios modernios prancūzų tautos politinės orientacijos ir teisinės praktikos manifestacija. Kalbant apie prancūzų tautos etines preferencijas, galima tvirtai teigti, kad eiliniai prancūzai revoliucijų ir kitų ilgalaikių konstitucinių reformų metu išaukštino valstybės ir įstatymo autoritetą kaip priemonę, užtikrinančią valstybės piliečių teisėtų interesų apsaugą. Žodžiu, kiekvienas prancūzas susikūrė savo naują etinį identitetą, t. y. organinį savo dvasios siekį būti Prancūzijos Respublikos patriotu ir lojaliu savo valstybei piliečiu. Taip teoriškai hipotetinė visuomeninės sutarties teorija Prancūzijos valstybės ir, reikia manyti, kitų demokratiškos pasaulio šalių istorijoje palaipsniui virto politiškai visiškai realiu bei etiškai imperatyviu reiškiniu.

Pripažinus, kad Vakarų demokratinės valstybės, įskaitant ir Lietuvą, formavosi ir dabar gyvuoja *nacionalinio patriotizmo etikos* dėka, galima nesunkiai paaiškinti teisinio valstybiškumo principo kilmę. Kiekvienas dorovingas pilietis, priklausydamas konkrečiai politinei bendruomenei, gerbia valstybės teisinį autoritetą, pripažįsta jos galią ne tik leisti įstatymus, bet ir bausti tuos, kurie šiuos įstatymus pažeidžia. Tas, kuris pažeidžia įstatymus, susilaukia valstybės (visuomenės bendrosios valios) dėsningo **atpildo**. Vadinasi, atpildas laikytinas organine modernių valstybių teisingumo vykdymo esme.

2. *Kaltė kaip bausmės taikymo galimybės ir prasmės sąlyga*. Daugelis baudžiamosios teisės sistemų kaltės principą laiko vienu iš svarbiausių baudžiamosios atsakomybės nuostatų. Demokratiškos šalių baudžiamoji teisė dėl kategoriško reikalavimo taikyti kaltės principą kartais „vadinama kaltės teise“ [8, p. 109]. Prie šių teisiškos sistemų priskirtina ir Lietuvos baudžiamoji teisė. LR BK nustato, kad asmuo „atsako pagal baudžiamąjį įstatymą“, jei jis yra „kaltas padaręs nusikalstamą veiką“.

Baudžiamosios teisės teorija skiria teisinės ir etinės kaltės sąvokas. Teisinė kaltė, kaip pažymi H. H. Jescheckas, išsiskiria tuo, kad ji „matuojama *teisiniais masteliais*“ ir „privalo būti viešai nustatyta *valstybinio teismo forume* pagal teisiškai sutvarkytą procedūrą“. Tuo tarpu „etinė kaltė pripažįsta tik savo sąžinės forumą“ [5, p. 418–419]. Nors teisės teorija teisinės ir etinės kaltės sąvokas skiria, tačiau ji neneigia jų ryšio, priklausomybės. „Taip, kaip teisė ir dorovė yra susijusios, lygiai taip yra susijusios teisinė ir dorovinė kaltė“, – teigia H. H. Jescheckas [5, p. 419].

Moderniais laikais nelengvai paaiškinama mintis, kad teisinė kaltė ir etinė kaltė yra susijusios taip, kaip susijusios teisė ir moralė. Kitoks teisės ir moralės santykio argumentavimas viduramžių teisėje, jis, pasirodo yra labai reikšmingas teisės ir moralės priklausomybės supratimui modernybėje. H. Bermanas, tyrinėdamas kanonų baudžiamosios teisės ištakas, pastebi, kad teisininkai

kanonistai nematė kokio nors konflikto tarp nusikalstamosios veikos tyrimo pagal baudžiamosios kanonų teisės nustatytas procedūras, kuriose buvo aiškinamasi, „ar kaltinamasis, pažeisdamas teisę, sąmoningai atliko moraliai ir socialiai nusikalstamą veiksmą“ ir nusikalstamos veikos vertinimo „pagal dieviškojo teisingumo kriterijų“, kuris įpareigojo aiškintis, koku mastu kaltinamasis, taip elgdamasis, „atskleidė savo ištvirkusią mąstyseną, širdį ir sielą“ [6, p. 256] H. Bermano nuomone, kanonistai, aiškindamiesi teisiąmojo kaltę, atskleidė būtiną organišką ryšį tarp grynai teisinių klausimų, „susijusių su tyčia ir žinojimu“, ir klausimų, susijusių su nuodėme, t. y. su teisiąmojo „pažiūromis, motyvais, charakteriu“ [6, p. 257]. Tai, kad kanonistai neabejojo esant organinį ryšį tarp grynai teisinės kaltės, pažeidžiančios bažnyčios nustatytą tvarką, ir moralinės kaltės, pažeidžiančios Dievo nustatytą tvarką, neturėtų stebinti. Bažnyčios nustatyta tvarka tik papildė Šventojo rašto nustatytas elgesio taisykles. Ir viena, ir kita tvarkos numatė tam tikrus bendrus moralinius principus, kurie išreiškė Dievo ir bažnyčios požiūrio į žmogaus paskirtį ir vienovę.

Kebčiau teigti, kad esama organiško ryšio tarp teisinės kaltės ir moralinės kaltės šių dienų pasaulietinėse baudžiamosios teisės sistemose. Kriminalinės justicijos institucijos paprastai pradeda baudžiamąjį persekiojimą, kai yra išoriniai požymiai, patvirtinantys, kad konkretus asmuo galėjo padaryti nusikaltimą. Tyrimo eigoje teisinė kaltė (tyčia ar neatsargumas) nustatomi pagal objektyvumo ir visuotinumą kriterijus. Žodžiu, moralinė kaltė nustatant teisinę kaltę lyg ir nėra svarbi. Vis dėlto, turint omenyje jau aptartą būtent *etinį* piliečio santykį su modernios demokratinės valstybės teisiniu autoritetu, galima ieškoti sąsajų tarp asmens sąžinės ir teisinės atsakomybės (tarp subjektyvių moralinių įsitikinimų ir teisinės kaltės, įrodomos pagal objektyvius požymius bei teisinės procedūras). Asmuo, laisvanoriškai priskirdamas savo „aš“ prie atitinkamos politinės bendruomenės (prisiimdamas piliečio *teisines* pareigas), kartu prisiima ir *etine* pareigą gerbti tos bendruomenės įstatymus, netgi galima teigti, kad etinis autonominio asmens įsipareigojimas gerbti valstybės įstatymus yra jo, kaip piliečio, teisinių įsipareigojimų valstybei būtina prielaida. Šiuo požiūriu teisinė atsakomybė ir teisinė kaltė turi *prasmę* būti taikomos, jei žmogus suvokia, kad jo priešingas teisei veiksmas taip pat yra „jo“ veiksmas, priešingas jo „moraliniams įsitikinimams“, t. y. jo asmeniškai ir laisvai prisiimtai etinei *atsakomybei* gerbti įstatymus (sąžinės reikalavimus). Jeigu ši sąlyga neįvykdyta, tai teisiąmasis nebus subjektyviai įpareigotas laikyti teisinga jam teismo paskirtą bausmę ir todėl turės moralinį pagrindą vertinti bausmę kaip moraliai niekinę. Jeigu teisiąmasis individualiai neišgyvens moralinės kaltės, jam taikoma teisinė atsakomybė visai dėsningai gali atrodyti kaip valstybės prievarta arba kerštas. Žinoma, baudžiamosios teisės normas taikančios institucijos gali veikti nekreipdamos daug dėmesio į tai, ar nuteistasis priima nuosprendį kaip teisėtą ir moralią valstybės sankciją ar tik kaip valstybės kerštą. Bet kokią prasmę tuomet turi bausmė? Jei nuteistasis ją traktuoja tik kaip valstybės

savivalę ir net nesirengia išpirkti kaltės, tuomet, galima sakyti, netenka prasmės ir komplikuoatas teisės pažeidėjo kaltės nustatinėjimas. Prasmę turėtų tik tai, kad pagal teismo nustatytą kaltės laipsnį būtų sprendžiama apie valstybės nustatytos sankcijos (abejojančio nuosprendžio moralumu teisės pažeidėjo požiūriu – savivalės) pobūdį ir jos dydį.

Siekiant apginti valstybės teisę bausti, jau minėjome, būtina etinė šios funkcijos aprobacija, todėl nereikėtų pamiršti, kad baudžiamajame įstatyme sankcijos diferencijuojamos pagal kaltės formą visų pirma tam, kad valstybės prievarta būtų ne savivalė (kerštas), o „pamatuota“ (pavyzdžiui, nuteistojo įkalinimas apibrėžtam laikui). Paprastai manoma, kad didesnę bausmę skirti labiau kaltam, o mažesnę mažiau kaltam teisiąmajam yra ne tik teisiškai, bet ir *etiškai* teisinga. Žodžiu, skiriamos bausmės teisingumo reikalavimas kelia teisinių diskursą apie kriminalinę bausmę į etinį lygmenį. Kriminalinės bausmės etinė dimensija savo ruožtu gali reikšti tik vieną dalyką – tai, kad teisiąmasis **pats** kaltas ir todėl nusipelno bausmės bei privalo išpirkti kaltę, juk, kaip teigia H. H. Jescheckas, paprastai galvojama, jog kiekvienas modernios demokratiškos visuomenės narys „remiasi įsitikinimu savo laisve kaip prielaida ir tikisi laisvo veikimo taip pat iš kitų žmonių“, o atsakomybė vienu žmonių visuomenėje kitiems žmonėms priimama kaip savaime suprantama“ [5, p. 412]. Visi šie argumentai rodo, kad baudžiamajame teiseje yra implikuota pamatinė prielaida: jei teisiąmasis nusikalto (tapo kaltas), vadinasi, pasinaudojo savo pirmaprade sprendimo *laisve* ir neteisėtai, ir amoraliai. „**Kaltės principo loginė prielaida yra sprendimo laisvė**“, – pabrėžė H. H. Jescheckas [5, p. 407–408]. Jei teisiąmasis pats pasirinko neteisėtą veikos modelį ir atliko neteisėtą veiksmą, vadinasi, tuomet valstybė tikrai disponuoja *etine* kompetencija bausti – atlyginti už nusikaltimą pagal kaltės mastą, o tai ir yra atpildas.

3. *Teisingumas kaip kaltės ir bausmės vienovės reikalaujanti idėja*. Prof. V. Piesliakas pažymi, kad naujajame Lietuvos BK „pirmą kartą teisingumas įvardintas baudžiamosios teisės principu“ [9, p. 101]. Jis atkreipia dėmesį į tris teisingumo idėjos prasmines reikšmes Lietuvos baudžiamajame teiseje: „a) teisingumas – tai teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamąjį poveikio priemones, b) teisingumas – tai įstatymo leidėjo veikla nustatant žmogaus poelgių nusikalstamumą ir formuluojant sankcijas už nusikalstamas veikas, taip, kad jos būtų teisingos, c) teisingumas – tai siekis vienodos baudžiamosios politikos, t. y. tokios padėties, kad už panašias veikas, padarytas tokiomis pat aplinkybėmis, esant panašioms kaltininko asmenybei apibūdinantiems požymiams, būtų skiriamos analogiškos bausmės“ [9, p. 101–102]. A. Piesliakas pastebi, kad kartais Lietuvoje teismai ir įstatymų leidėjai, vertindami nusikalstamos veikos sunkumą ir nustatydami sankciją už ją, vadovaujasi skirtingais masteliais [9, p. 103]. Žinoma, įstatymų leidėjų ir teismo požiūrių į atitinkamos veikos baudžiamąjį kvalifikavimą nesutapimas gali rodyti tiesiog diskurso apie baudžiamosios politikos prioritetus stoką. Tokiais atvejais politikams ir

teisinininkams pakaktų kartu padiskutuoti ir surasti atskaitos taškus bendriems vertinimams. Tačiau gali būti ir taip, kad net ilgai trunkanti diskusija tarp kompetentingų institucijų neduoda rezultatų. Ar tuomet galima viena-reikšmiškai teigti, kad tie, kurie pasisako už bausmių griežtinimą, *a priori* yra neteisūs, o kurie už švelninimą – neabejotinai teisūs. Suprantama, kad tiesmukas vienos ar kitos pusės palaikymas būtų neprotingas žingsnis. Logiškiau būtų klausti, ar apskritai korektiška teigti, kad egzistuoja neginčytinas visuotinis kriminalinės bausmės teisingumo matas, pagal kurį galima sukurti visiems laikams ir visiems atvejams teisingą baudžiamųjų veikų kvalifikavimo skalę? Jeigu tai būtų įmanoma padaryti, tai per tiek metų, kiek pasaulyje egzistuoja baudžiamoji teisė, teisingos bausmės masteliai jau būtų sukurti. Be to, verta prisiminti jau minėtą skeptišką W. Wilsono teiginį, kad tokias veikas kaip nužudymas ar išžaginimas apskritai neįmanoma kiekybiškai kvalifikuoti teisinga bausme pagal kokį nors neginčijamą kriterijų.

Taigi ar lieka kas nors iš teisingumo nuostatos po visos šios kritikos? Jeigu neįmanoma sukonstruoti teisingos kriminalinių bausmių skalės, tai gal teisingumas baudžiamajoje teisėje yra tik tarsi mūsų prietaras, kurio baudžiamajai teisei vertėtų atsisakyti? Siekiant kompetentingai teisiškai įvertinti teisingumo baudžiamajoje teisėje reikšmę ir svarbą, nebūtina kurti specialią teisingumo baudžiamajoje teisėje teoriją. Teisingumas yra universali sąvoka, galima pasinaudoti teisingumo idėjos tyrinėtojų išvadomis. Moderniais laikais, kaip daugelis pripažįsta, teisingumo idėjos tyrinėjimus inspiravo 1971 m. pasirodęs pasaulyje gerai žinomo teisės ir politinės filosofijos žinovo Johno Rawlso veikalas „Teisingumo teorija“ [10]. Būtų galima paminėti ir vokiečių autoriaus J. J. Derrida apibendrinimus. J. J. Derrida neabejoja teisingumo idėjos reikšmingumu. Jis teigia, kad teisingumo ikūnijimo forma yra *įstatymas* [11, p. 228], tačiau įstatymas, anot jo, slepia savyje ir neteisingumą. Galiausiai J. J. Derrida teigia, kad begalinė įstatymo kritika, atsižvelgiant į žmogiškumo reikalavimus, yra ne kas kita „kaip begalinės teisingumo idėjos artikuliacija“ [11, p. 228]. J. J. Derrida konstatuoja teisingumą kaip socialinių santykių požiūriu prasmingą prielaidą ir kaip amžiną problemą. Teisingumas nėra beprasmė idėja. Teisingumo būtina ieškoti. Žmonės tam tikru metu suranda teisingumo išraišką ir įtvirtina ją įstatymuose, bet teisingumas nėra sustingusi norma. Jis yra savotiška metaidėja, kuri dabarties požiūriu yra realybėje, o ateities požiūriu jos nėra. Todėl žmonės, suradę teisingumo kontūrus, ilgainiui priversti juos peržiūrėti. Kita karta vėl atlieka teisingumo „inventorizaciją“. V. Piesliakas visiškai teisingai sakdamas, kad „teisingos bausmės samprata priklauso nuo visuomenės socialinio-politinio išsivystymo, žmonijos civilizacijos lygio“ ir „keičiasi kartu su visuomene“ [9, p. 104]. Svarbu, matyt, tik tai, kad tam tikru metu, tam tikroje vietoje dauguma žmonių sukurtų tokius įstatymus, kuriuos laikytų teisingais ir jais pasitikėtų.

Kalbant apie teisingumą kaip žmonių išmąstytą „metaidėją“, kaip idėją, kuri neturi vienareikšmiško atitiktens realybėje, bet be kurios žmonių santykiai būtų

netvarkingi, pasirodo, kad vis dėlto galimos tam tikros racionalios šios metaidėjos charakteristikos. V. Piesliakas atkreipia dėmesį į vieną iš jų. Jis teigia, jog būtina laikytis „vienodos baudžiamosios politikos, kad už analogiškas veikas panašioms asmenybėms teismai skirtų tokias pačias bausmes, neatsižvelgiant į tai, kuriame teisme priimtas nuosprendis“ [9, p. 104]. Šį principą taip pat būtų galima vadinti „formalaus nešališkumo principu“, nes jis teisėjams nustato reikalavimą sprendžiant bylas būti nešališkiems (visiems lygiai teisingiems, t. y. taikyti vienodus teisinius standartus vienodose bylose) [11, p. 282].

Be formalaus nešališkumo principo, būtų galima paminėti dar Aristotelio ir kitų antikos filosofų nuodugnias gvildentą mintį, jog žmonių santykiai visuomenėje, kaip ir gamtos objektų santykiai, turi *realiai* (materialiai) atitikti *pusiausvyros* (darnos) sąlygas. Kalbant apie teisminių (baudžiamųjų) teisingumą, pusiausvyros reikalavimas, „kaip materialaus nešališkumo principas“, reikštų, kad bylos sprendimas, pakeisdamas šalių socialinę padėtį, turi atstatyti neteisėta veika pažeistą „materialią šalių pusiausvyrą“ (darnią sąveiką) [11, p. 293]. Baudžiamajoje teisėje šis principas reiškia ne ką kita, o būtent „veikos ir bausmės adekvatumą“. Lietuvos Respublikos BK komentare sakoma, kad „bausmė turi būti adekvati padarytai veikai: bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos atitikimo pobūdį bei laipsnį“ [12, p. 266–267].

Galima kalbėti ir apie trečią teisingumo principą. Pastaruoju metu teisės filosofijoje plačiai aptarinėjamas reikalavimas teismams *suderintu* būdu (koherentiškai) atsižvelgti į *visas* normines sąlygas ir kitas tipines aplinkybes, kurios yra reikšmingos nagrinėjamai bylai. Tuo atveju, kai teismai, sprenddami baudžiamąją bylą, įvertina visas lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, kai *suderintu* būdu panaudoja bylai reikšmingas konkuruojančias įstatymų nuostatas, galima tarti, kad byla norminiu (teisiniu) požiūriu išspręsta nešališkai (teisingai). Tokiu atveju yra pagrindas teigti, kad egzistuoja „metanorma“, reguliuojanti visumos teisiųjų argumentų panaudojimą sprendžiant konkrečią bylą, kurią būtų galima vadinti *norminio* nešališkumo (teisingumo) principu [11, p. 288]. Teisinėje praktikoje šis principas paprastai išreiškiamas „išsamaus ir visapusiško“ bylos nagrinėjimo sąvokomis. Lietuvos Respublikos BK komentare sakoma, kad teisingumas reikalauja, jog teisme „turi būti išsamiai, visapusiškai ir objektyviai nustatytos bylai reikšmingos aplinkybės“ [12, p. 266]. Koherentiškumo sąlyga savo ruožtu reikalauja, kad šios aplinkybės, ypač jei tarp jų yra tam tikrų prieštaravimų, bylos nuosprendyje privalo būti sujungtos į darnų santykį ir *suderintos* (koherentiškos).

Turint omenyje visus tris teisingumo metaprincipus, galima teigti, kad teisingumo idėja, nors negali būti išreikšta matematiškai tiksliai, tačiau baudžiamajoje teisėje nustatant kaltinamojo kaltės laipsnį, parenkant ir skiriant deramą bausmę turėjo ir turi principinę reikšmę. Tai rodo, kad Lietuvos, kaip ir kitų šalių, baudžiamajoje teisėje teisingumas reiškia pagrįstą visuomenės ir valstybės atsaką į neteisėtą veiką, t. y. pelnytą *atpildą*.

2.2. Visuomenės apsaugojimas nuo teisės pažeidėjų kaip kriminalinės bausmės tikslas, šio tikslo įgyvendinimo būdai ir ribos kriminalizuojant veikas ir skiriant bausmes nusikaltėliams Lietuvoje

Vien formaliai logiškai galima teigti, kad jeigu visuomenė nesiekia *teisingai* nubausti nusikaltusius asmenis, bet, kita vertus, toleruoti teisės pažeidimų negali, tuomet lieka tik vienas kriminalinės bausmės pagrindimo variantas – visuomenė privalo savavališkai apsisaugoti nuo teisės pažeidėjų visais įmanomais būdais. Teisingas atpildas gali pasirodyti bereikšmis tik tuo atveju, jei tariama, kad nusikalsti linkęs asmuo arba nemoka (nėra išmokytas) naudotis savo pasirinkimo laisve taip, kaip reikalauja teisė, arba tiesiog savo prigimtimi yra nelaisvas, t. y. žmogaus morali ir įstatymams lojali pasirinkimo laisvė, į kurią apeliuoja atpildo teorija, yra tik abstraktus pageidavimas, nesulaukiantis deramo kaltinamojo dvasios atsako. Ir vienu, ir kitu atveju toks asmuo visuomenei gali būti „pavojingas“, todėl neatsitiktinai H. H. Jescheckas visuomenės „apsisaugojimo“ idėją priešina „atpildo“ idėjai. Jis teigia: „Kada bausmė traktuojama kaip apsisaugojimo nuo nusikaltimų instrumentas, žmogaus kaltės problemos pagrindai lieka atviri ir tuomet visuomenė pripažįsta tik nusikaltimų autorių pavojingumą ir latentinę nusikalstamumo potencialą (*Kriminalitätsbereitschaft*)“ [15, p. 67]. Savo ruožtu visa baudžiamoji politika tokiu atveju virsta ne teisingumo vykdymu, bet nusikalstamumo *prevencija*: apsisaugojimu nuo visų asmenų, kurie yra potencialūs nusikaltėliai. H. H. Jescheckas mano, kad prevencijos idėja implikuoja tris imanentes prielaidas: 1) numato galimybę pakankamai tiksliai prognozuoti būsimą žmogaus elgesį; 2) bausmė gali būti tiesiogiai susieta su pavojingumu taip, kad bausmės išvengimas būtų mažiausiai tikėtinas; 3) įmanoma įveikti ne tik jaunų žmonių polinkį nusikalsti, bet ir suaugusių žmonių, juos atgrasant nuo nusikaltimų, juos auklėjant, apsaugant ir ypač socialiai pedagogiškai lavinant bausmės atlikimo metu [5, p. 68].

Valstybės sukurti nusikalstamumo prevencijos mechanizmai gali būti taikomi realiems ir potencialiems nusikaltėliams. Realūs nusikaltėliai paprastai atlieka arba jau atlikę bausmę. Preventyvus darbas su jais reiškia, kad siekiama šiuos asmenis „pataisyti“ (resocializuoti), kad jų vertybinės orientacijos atitiktų visuomenei priimtinas žmonių elgesio taisykles. Taigi valstybėje įgyvendinant apsisaugojimo nuo nusikalstamumo programą yra galima viena aiški veiklos kryptis – perauklėti nusikalsti linkusius asmenis.

Siekiant nusikalstamumo prevencijos tikslų valstybei tuo pat metu tenka rūpintis, kad ir įstatymams paprastai visiškai paklusnūs asmenys staiga nesusigundyti pažeisdami įstatymus siekti savo asmeninių tikslų. Žodžiu, siekiant apsisaugoti nuo nusikalstamumo, būtina ir kita veiklos kryptis – paskatinti visus valstybės piliečius elgtis tik taip, kaip reikalauja teisė.

Nusikaltėlių resocializacija ir visų piliečių sulaikymas nuo nusikaltimų darymo yra reiškiamas dviem skirtingomis kriminalinės bausmės paskirtimis: viena jų – bausme siekti pataisyti nusikaltimą padariusius asme-

nis, panaudojant visas terapinės resocializacijos priemones. Kita – siekti kriminalinėmis bausmėmis paveikti visus valstybės piliečius (įbauginti), kad šie bijotų daryti nusikaltimus. Abi šios kriminalinės bausmės paskirtys remiasi skirtingomis teorinėmis prielaidomis, todėl jas nagrinėsime atskirai.

2.1.1. Terapinės nusikaltusių asmenų resocializacijos programos filosofinis pagrindas, šios programos pranašumai ir kritika

Norint teoriškai pagrįsti nusikalstamumo prevencijos idėjoje implikuotas prielaidas, kurias įvardija H. H. Jescheckas, pasirodo, kad atpildo filosofija visai netinka. Atpildas kaip bausmės tikslas yra savaime vertingas (baudimas yra ir tikslas, ir priemonė), o jo esminis skiriamasis požymis yra tai, kad atpildu baudžiama už veikas „praityje“, o nusikalstamumo prevencijos idėja numato, kad bausmė yra ne tikslas, o tik priemonė sukurti užkardą nusikalstamumui „ateityje“ [5, p. 71]. H. H. Jescheckas pažymi, kad tokio pobūdžio kriminalinės bausmės tikslo teoriniam pagrindimui tarnauja vadinamosios „santykinės bausmės teorijos“, kurios remiasi tokiomis pasaulėžiūros nuostatomis: „ištikimybe deterministiniam visų žmogaus veiksmų aiškinimui“, „visuomeninio gyvenimo problemų aiškinimo metafizinėmis prasmėmis neigimu“, „teisingumo kaip pamatinės žmonių prievolės nuvertinimu“ [5, p. 71]. Jau parodėme, kad „teisingas atpildas“ yra tik metaidėja, kuri negali būti vienareikšmiškai pritaikyta baudimo praktikoje, todėl tai – tikrai metafizinė idėja. Kaip metafizinė idėja, „teisingas atpildas“ yra nepriimtinas deterministiniam žmogaus veiksmų aiškinimui, kuris siekia nustatyti realias, empiriškai verifikuojamas tikrovės reiškinių priežastis. Atpildas remiasi ne „deterministine“, bet „indeterministine“ žmogaus būties interpretacija. Atpildas numato, kad konkretus žmogus pats nepriklausomai nuo jokių išorinių poveikių (spontaniškai, kartais visai be priežasties) renkasi savo elgesio modelį. Tuo pasižymi „indeterministinis“ principas. Deterministinis požiūris, priešingai, aiškina, kad žmogaus elgesio modelio pasirinkimas nėra laisvas, kad šį pasirinkimą sąlygoja įvairios išorinės aplinkybės, žmogaus kūniški troškimai, charakterio bruožai ir kt. Žmogus užauga tam tikroje socialinėje aplinkoje. Dėl aplinkos įtakos formuojasi jo vertybių sistema, charakterio bruožai. Vis dėlto nereikėtų galvoti, kad žmogaus veiksmų aiškinimas deterministinio principo pagrindu rodo, jog aplinka daro poveikį mechaniškai, be paties žmogaus valios. Modernaus psichiatrijos mokslo atstovas Karlas Mennigeris, tyrinėdamas nusikalsti linkusio asmens charakterio ištakas, tvirtina, kad „nubaustieji, kurie atiduodami mūsų kalėjimams, nėra neišnešioti (*umhegten*) vaikai. Dažniausiai jie yra nemylimi vaikai, nors fiziškai užaugę, bet psichiškai kaip vaikai, godūs žmogiškai šilumai ir užuojautai, kurios jie niekada normaliu būdu nepatyrė. Paskėmė ta, kad jie susigundo šią užuojautą nenormaliu būdu susikurti – „nenormaliu“ žiūrint iš mūsų požiūrio taško“ [13 p. 197]. Šios K. Mennigerio mintys įgalina teigti, kad žmogaus polinkis nusikalsti formuojasi jam atsidūrus „nežmoniškoje“ aplinkoje. Žmogus, siekda-

mas kompensuoti tai, ko aplinka jam neteikia, savo valios pastangomis stengiasi prisitaikyti taip, kaip jam atrodo normalu, o visuomenės požiūriu – iškreiptu būdu. Sunku tokiai K. Mennigerio nuomonei prieštarauti. Be to, reikšmingas ir kitas šio psichiatro pastebėjimas. K. Mennigeris teigia, kad „absoliučiai visuose žmonėse slypi neabejotinos potencijos antisocialiam elgesiui ir tokia prielaida remiasi teisė. Būtent dauguma žmonių didžiąją laiko dalį šiuos kriminalinius impulsus sėkmingai slopina. Tačiau dėl visų galimų aplinkybių ir dėl skirtingo pobūdžio veiksnių kiti žmonės šioms impulsams vis mažiau priešinasi; jie praranda griežtą savo orientaciją, yra demoralizuojami ir pasiduoda savo bendrų įtakai“ [13, p. 204]. Taigi galvojant, kaip preventyviai užkirsti kelią nusikalstamumui, vienintelė išvada iš paminėtų K. Mennigerio minčių yra ta, kad reikėtų visuose gyvenimo srityse, viešosiose institucijose, įskaitant ir įkalinimo įstaigas, humanizuoti žmonių santykius, sukurti visas būtinas prielaidas, kad žmonės ne atstumtų vieni kitus, bet būtų linkę vienas kitą suprasti ir atjausti. Baudžiamosios teisėje tokia nuostata akivaizdžiai reiškia tik vieną dalyką – baudimas yra dar viena nehumaniškos aplinkos išraiška, kuri visuomenę ir teisiąją dar labiau atitolina. Tokia nuostata verčia visą baudžiamąją teisę grįsti skriaudų, kurias gyvenime yra patyręs kaltinamasis, aiškinimusi ir pedagoginiu kaltinamojo auklėjimu, kad šis ateityje neturėtų motyvų nusikalsti. Teismai nuteistųjų atžvilgiu turėtų būti maksimaliai žmogiški, o laisvės atėmimo įstaigos atliktų tik vieną funkciją – nuteistųjų resocializaciją.

Abejotina, ar formuojant šiuolaikišką baudžiamąją politiką Lietuvoje ir kitose valstybėse būtų galima nekreipti dėmesio į reliatyvinių kriminalinės bausmės teorijų išvadas ir siūlomas priemones. Lietuvos Respublikos BK 41 straipsnis kaip bausmės paskirtį numato galimybę valstybei „paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų“. BK komentare sakoma, kad tai yra specialioji prevencija, kurios vienas iš uždavinių „taikant individualių priemonių“ visumą „įtikinti asmenį, jog nusikalstamas elgesys yra nepriimtinas jam pačiam ir visuomenei“ [12, p. 265]. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas yra grindžiamas nusikaltusių asmenų pataisymo filosofija. Pirmas kodekso straipsnis numato: „bausmių vykdymo įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtai būdais ir priemonėmis“.

Kai kuriose valstybėse nemažai laiko (pvz., JAV nuo XIX a.) resocializacijos idėja remiamasi organizuojant įkalinimo įstaigų veiklą. Įkalinimo įstaigose bandoma taikyti psichologinę terapiją, šviesti nuteistuosius, juos profesiskai rengti. Deja, nė viena valstybė negali pasigirti tokio darbo sėkme, kuria kaip veiksminga nusikaltėlių pataisos programa būtų galima remtis kitose šalyse. Žinoma, tai negali būti akstinas atsakyti resocializacijos politikos, bet tai nereiškia, kad nebūtina kritiškai vertinti „deterministinę asmens pataisymo filosofiją“. Pažymėtina, kad K. Mennigerio idėjos apie naują požiūrį į kriminalinių bausmių tikslus susilaukė aštrios ir taiklios kritikos. Jeffrie G. Murphy K. Mennigerio

mintis, išdėstytas jo knygoje „Crime of Punishment“ („Nusikaltimas baudžiant“), pasirodžiusioje 1968 m., įvertino kaip „retai stiprią ataką prieš kriminalinės bausmės institucijas, kurias žino anglų amerikiečių teisės sistemos“ [14, p. 209]. J. G. Murphy labiausiai jaudina tai, kad K. Mennigerio pažiūrų sistema eliminuoja iš baudžiamosios teisės pareigą įrodinėti teisiąją kaltę. J. G. Murphy retoriškai klausia, kokia visuomenės nuostata yra priimtinesnė: „ar kad kaltasis dėl klaidos paleidžiamas, ar kad nekaltasis dėl apsirikimo nuteisiamas“ [14, p. 214]. Suprantama, kad geriau paleisti kaltąjį, nei nuteisti nekaltąjį. Tai įmanoma tik tuo atveju, jei teismas gilinasi į subjektyviąją nusikaltimo pusę (naudojasi atpildo teorijų nuostatomis). Tuo tarpu K. Mennigeris, anot J. G. Murphy, siūlo kaltės laipsnio nustatymą ir bausmės parinkimą patikėti psichiatrams [14, p. 217]. Negalima nepastebėti, kad K. Mennigeris, grįsdamas savo nuostatas dėl kriminalinės bausmės filosofijos pakeitimo, nuosekliai remiasi deterministinio principo logika. Kokia prasmė teismui kaltinti teisiąją (aiškinantis jo kaltės laipsnį ir pagal tai spręsti apie bausmės dydį), jeigu teisiąsias buvo tiesiog priverstas pritaikyti aplinkoje priimdamas nusikalstamą gyvenimo būdą. Tik psichiatrams ilgo ir sudėtingo darbo su nuteistaisiais metu įmanoma išsiaiškinti visus subjektyviosios nusikaltimo pusės elementus bei juos tinkamai įvertinti, o po to nuteistojo sąmonėje ugdyti teigiamą motyvaciją. Taigi iš tiesų veikiančioms baudžiamosios teisės sistemoms be išlygų priėmus terapinės resocializacijos atstovų siūlomą baudimo filosofiją tektų atsiriboti nuo esminių tradicinių baudžiamosios teisės institutų tokių kaip: nekalto prezumpcijos principo, kaltės nustatinėjimo, teisingos bausmės parinkimo ir kt. Vargu ar tai perspektyvu.

2.2.2. Psichinė prievarta nusikalstamumo prevencijoje ir jos veiksmingumo problema

H. H. Jeschecko teigimu, apsisaugojimo nuo nusikaltėlių tikslą siejant su visa visuomene „kalbama apie **bendrąją prevenciją**“ [5, p. 68]. Anot Vokietijos baudžiamosios teisės specialisto, bendrosios prevencijos sąvokoje skirtingos dvi reikšmės: a) *negatyvioji bendroji prevencija* arba *prevencija atgrasiniu* (*Abschreckungspravention*). Jos esmė, kad kiekvienas „kriminalinės bausmės baime“ yra atbaidomas nuo baudžiamųjų veiksmų darymo. Svarbesnė, anot H. H. Jeschecko, yra kita reikšmė: *pozityvioji prevencija* arba *integracinė prevencija*. Jos esmė, kad valstybė, grasindama baudžiamuoju įstatymu ir kaltųjų nuosprendžiais, „apriboja visuomenėje gyvą latentinį nusikalstamumą“.

Regis, svarbiausias klausimas, į kurį turėtų atsakyti bendrosios prevencijos teorija, kaip apskritai įmanoma grasinimais baudžiamuoju įstatymu ir bausmių vykdymu priversti žmogų elgtis taip, kaip reikalauja valstybė? Anselmas von Feuerbachas mano, kad tokia prievarta yra galima, nes žmogų galima atitinkamai paveikti, priverčiant jį ką nors padaryti ne tik fiziškai, bet ir „psichiškai“ [15, p. 192]. Jis teigia, kad nusizengimai turi savo motyvaciją žmogaus „jausenoje“ (*Sinnlichkeit*), kuri yra nukreipta į malonumo (*Lust*) siekimą.

Žmogus, siekdamas malonios jausenos, gali veikti ne tik teisėtai, bet ir neteisėtai, tačiau, jeigu žmogus tikrai žino, kad įstatymas draudžia kokią nors veiką, tai ją darydamas jis susilauks baudžiamojo įstatymo sankcijos numatyto didelio blogio, kuris sukels jam itin nemalonus (*Unlust*) jausenos kančias, tuomet žmogus gali susilaikyti nuo nusikaltimo darymo. A. von Feuerbachas reziuuoja, kad „psichologinę prievartą sukuria atgrasinimo tikslą turinti įstatymo ir jo įgyvendinimo galia“ [15, p. 192]. Kitaip tariant, svarbu ne tik numatyti baudžiamąsias sankcijas, bet ir visuomenei pademonstruoti, kad šios sankcijos tikrai bus pritaikytos teisės pažeidėjui.

Lietuvos Respublikos BK vardijant bausmės paskirtis, pirmoji nurodyta bendroji prevencija: „sulaikyti asmenis nuo nusikaltimų darymo“. G. Švedas abejoja, ar toks tikslas turi prasmę. Jo nuomone, bendroji prevencija yra „nukreipta į neapibrėžtą nusikalstamų veikų padariusių ratą, nesusijusi su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu ir tuo pačiu nesukuria baudžiamųjų teisiųjų santykių“ [8, p. 145]. G. Švedas mano, kad Lietuvoje turėtų būti keliamas „tik vienas tikslas – individuali prevencija, t. y. siekimas, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikalstamų veikų“ [8, p. 146].

3. „JUNGTINĖ“ KRIMINALINĖS BAUSMĖS TIKSLŲ TEORIJA IR JOS PANAUDOJIMAS LIETUVOS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SISTEMOJE

„Teisingo nubaudimo“ (atpildo) ir „apsisaugojimo“ kriminalinės bausmės teorijos siekiant asmenį pataisyti grindžiamos skirtingomis ir prieštaringomis filosofinėmis nuostatomis. Atpildas remiasi metafizinėmis idėjomis: etiškai (religiškai) motyvuotu žmogaus paklusimu valstybės įstatymams ir žmogaus subjektyviu pasiryžimu pažeidus įstatymą klusniai priimti teismo paskirtą nuosprendį ir išpirkti kaltę atliekant bausmę. Atpildo teorijoje visuomenė siekia tik teisingos bausmės. Teisinga bausmė yra ir tikslas, ir priemonė vienu metu.

Visai kitaip grindžiamas kriminalinės bausmės tikslas siekiant apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų ir nusikaltėlių juos izoliuojant ir perauklėjant. Šiuo atveju bausmė yra ne tikslas savaime, o tik priemonė visuomenės saugumui užtikrinti. Kaip priemonė, bausmė privalo atitikti siekiamą tikslą – užtikrinti visuomenės saugumą izoliuojant ir perauklėjant nusikaltusį asmenį. Šio tikslo siekimas nereikalauja visos be išimties bausmės atlikimo, t. y. teisingumo, bet reikalauja žmogiškumo, t. y. priklausomai nuo asmens nuostatų trumpinti ar mažinti, o jam nesitaisant ilginti atliekamą bausmę. Nuteistojo kaltės prezumpcija šioje teorijoje laikoma nelogiška metafizine prielaida, nes nuteistasis dėl savo charakterio ydų nepajėgus išgyventi kaltės jausmo.

Dėl išvardintų aplinkybių H. H. Jescheckas atpildo ir apsaugojimo idėjų santykį tiesiog vadina „bausmės

tikslų antinomija“¹ [5, p. 76]. *Antinomijos (aporijos)* sąvoka reiškia, kad realioje baudžiamojoje politikoje reikėtų pasirinkti tik vieną iš alternatyvų: arba atpildas, arba visuomenės apsaugojimas.

Įsitikinome, kad tiek atpildas, tiek ir visuomenės apsaugojimas kaip bausmės tikslai nustato svarbius modernios baudžiamosios teisės institutus, be kurių neįmanoma įsivaizduoti šiuolaikinę baudžiamosios teisės sistemą. Taigi siekiant panaudoti abiejų teorijų teikiamas galimybes baudžiamojoje teisėje, neišvengiama bandyti jungti šias teorijas į vieną junginį. H. H. Jescheckas teigia, kad būtent jungtinio pobūdžio kriminalinės bausmės tikslų teorija (*Vereinigungstheorie*) yra „dominuojantis mokymas Vokietijoje“, o daugeliu niuansų ir kitose valstybėse (Austrijoje, Švedijoje, Italijoje, Suomijoje, Ispanijoje, kitur) [5, p. 77]. Vokietijoje, anot H. H. Jeschecko, jungtinė teorija išgalėjo po ilgų ginčų tarp skirtingų baudžiamosios teisės teorijos mokyklų [5, p. 76].

Kokiu idėjiniu pagrindu galima ši jungtinė kriminalinės bausmės tikslų teorija? H. H. Jescheckas teigia: „Teisinga bausmė – ir tik ji – tarnauja visuomenės atgrasinimui nuo nusikaltimų ir visuomenės teisinės sąmonės sutvirtinimui; lygiai taip teisinga bausmė atgraso nusikaltėlių nuo nusikaltimų darymo ir auklėja jį“ [5, p. 76]. Iš tiesų sunku neigti, kad „teisinga“ bausmė galima padaryti poveikį. Kasdienėje praktikoje žmonės dažnai vienas kitą „baudžia“ dėmesio stoka, kritiniu žodžiu, kokio nors veiksmo darymu ar nedarymu. Ir tai dažnai būna veiksmingas poveikis, žmonių santykiai pasitaiso. Todėl suprantama, kad visos valstybės mastu teisinga bausmė gali būti taikoma ir kaip teisingumo atstatymo, ir kaip auklėjimo priemonė.

Atrodo, kad bent pastarojo meto Lietuvos baudžiamoji politika taip pat yra orientuota į jungtinę kriminalinės bausmės tikslų sampratą. Norint tuo įsitikinti, tikslinga panagrinėti, kokiu būdu ir kokiu mastu „atpildo“ (teisingo nubaudimo) teorija bei „apsisaugojimo“ (perauklėjimo ir įbauginimo) teorija daro įtaką nustatant kriminalinių bausmių dydžius baudžiamajame įstatyme, skiriant bausmę teismo nuosprendžiu, vykdam bausmę laisvės atėmimo įstaigose. Jau minėjome, kad tik atpildo teorijos pagrindu įmanoma paaiškinti Lietuvos ir kitų „valstybių baudžiamosios galios“ etinę ir teisinę viršenybę prieš įstatymo pažeidėją. Atpildo teorija įgalina Lietuvoje įtvirtinti „teisinės kaltės“ instituto išskirtinį vaidmenį baudžiamojoje teisėje. Atpildo teorija užkerta kelią galimybei bausti nekaltą asmenį (kurio kaltę nurodyta) arba dėl visuomenės saugumo kėsintis į bet kurio asmens privatumą. Pagaliau atpildo teorija įpareigoja Lietuvos teismus skirti teisės pažeidėjams tik teisingą bausmę, atitinkančią nusikaltimo padarymo sunkumą ir kaltės laipsnį (LR BK 10, 11, 12 str.). Teisingos bausmės tikslui taip pat tarnauja „atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių“ nustatymas (LR BK 59, 60 str.).

¹ Antinomija – gr. *antinomia* – įstatymų priešara (priešara tarp dviejų teiginių, kurių kiekvienas skyrium pagrįstas; antikinėje filosofijoje dar vadinama aporija). Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2002.

Iš kitos pusės šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamojoje teisėje kriminalinės bausmės parinkimo tvarką ir jos įgyvendinimą lemia visuomenės interesas kuo veiksmingiau ir kuo ekonomiškiau apsaugoti nuo nusikaltimų darymo. Atsižvelgiant į tai, kad „teisinga bausmė“ yra tik metaidėja ir įstatymų leidėjas nominalius kriminalinės bausmės dydžius (laisvės atėmimo trukmę, baudos dydį ir kt.) gali nustatyti laisvai (atsižvelgdamas humanistinį požiūrį, ekonomines aplinkybes, kitų šalių patirtį ir pan.), Lietuvoje pastaruoju metu pasirinkta bausmių švelninimo politika. Bausmių humanizavimą taip pat lemia supratimas, kad neretai kriminalinės bausmės (ypač įkalinimas) duoda neigiamą poveikį, todėl atsižvelgiant į humaniškus motyvus Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, siekiama neskubėti nusikaltimą padariusį asmenį įkalinti ar kitaip bausti, o panaudoti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą (BK 36–40 str.) arba bausmės vykdymo atidėjimą (BK 75 str.).

Kaip du skirtingi kriminalinės bausmės tikslai sąveikauja Lietuvos baudžiamojoje teisenoje, galima spręsti panagrinėjus konkrečias bylas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas, apibendrinamas teismų praktiką taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis, savo nutarime pažymėjo, kad Lietuvoje „kai kuriais atvejais teismai vienpusiškai įvertino bausmių skyrimo pradmenis teikdami per didelę reikšmę kaltininko asmenybės teigiamoms savybėms bei atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, ir, neatsižvelgę į baudžiamojo įstatymo ginamų vertybių svarbą ir nusikaltimo padidintą pavojų visuomenei, už sunkių nusikaltimų padarymą kaltiems asmenims paskyrė švelnias bausmes“ [16, p. 391]. Kita vertus, senatas pažymėjo, kad „padaugėjo baudžiamųjų bylų, kuriose ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų apie kaltinamojo asmenybę“, „neišsamiai įvertinama teismojo asmenybė“ [16, p. 381]. Aukščiausiojo Teismo senatas, detalizuodamas, kaip teismai turėtų vertinti kaltinamojo asmenybę, tarp kitų kriterijų nurodė, kad „kaltininko pavojingumą nulemia požymiai, charakterizuojantys jį iki nusikaltimo padarymo (ankstesni nusikaltimai ar kiti teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, narkotinių ar kitų svaiiginančių priemonių vartojimą, vertybinė orientacija, požiūris į darbą, asmens charakteristika ir pan.), [...] po nusikaltimo padarymo (atvykimas ir prisipažinimas, galėjimasis, padėjimas išaiškinti nusikaltimą ir kitus bendrininkus, žalos atlyginimas ir pan.) [16, p. 382). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimas rodo, kad teismai, skirdami bausmę, gana tinkamai (taip, kaip reikalauja įstatymai), nors ir ne visada, sugeba įvertinti nusikaltimo pobūdį, pavojingumo laipsnį, žodžiu, tuos teisinius pagrindus, nuo kurių priklauso skiriamos bausmės atitikimas nusikalstamai veikai. Tačiau kalbant apie teismų pareigą atsižvelgti į kaltininko asmenybę apibūdinančias aplinkybes, regis, galima teigti, kad šioje srityje yra problemų. Kasaciniam teismui vienoje byloje pakako nustatyti, kad „nuteistasis mokosi, charakterizuojamas teigiamai, yra lengvinančių aplinkybių“, ir pirmosios instancijos teismo paskirta metų

ir šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė buvo pakeista šešerių mėnesių laisvės atėmimo bausme bausmės vykdymą atidedant [16, p. 394). Peršasi išvada, kad sprendimas apie teismojo asmenybę gali priklausyti nuo to, kad „teisiamasis mokosi ir yra teigiamai apibūdinamas“. Asmenybę neišsamiai apibūdina ir tai, kad asmuo anksčiau buvo teistas. Anksčiau teistas asmuo gali būti ir socialus, ir asocialus.

Kalbant apie teismų pastangas taikyti teisingumą ir vertinti teismojo asmenybę pažymėtini galimi kraštutinumai: visiškas asmenybės veiksnio ignoravimas arba per didelis asmenybės veiksnio sureikšminimas. Ignoruojant asmenybės veiksnį, kaip teigia Nilsas Christie, neišvengiamai daugėja įkalintų asmenų didėja ir kalėjimų populiacija [17, p. 77–88). Tai, be abejo, didina kriminalinės justicijos išlaidas. Iš kitos pusės nepriimtinas ir asmenybės veiksnio pervertinimas. Richardas A. Posneris, garsus JAV teisės mokslininkas ir teisėjas, atkreipia dėmesį į pavojų teisėjams naudotis „personalinio teisingumo“ vizija. Personalinio teisingumo atveju ginčai būtų sprendžiami „atsižvelgiant į šalių charakterį, visuomeninę padėtį, išvaizdą ar kitus asmeninius bruožus, nesvarbu, kokie svarūs jų pateikti argumentai“ [18, p. 267). Iš tiesų raginimas teisėjams baudžiamojo byloje gilintis į teismojo asmenybę, siekiant išsiaiškinti jo „vertybinę orientaciją“ labai greitai gali virsti pačių teisėjų asmeninės vertybinės orientacijos „primetimu“ kaltinamajam. Juk sunku pasakyti, kad žmogaus vertybinė orientacija „mėgti pinigus“ arba „turtingai gyventi“, „mėgti pasipuikuoti savo fizine jėga“ yra vien tik bloga orientacija. Gal todėl, kad teismojo asmenybės moralinis įvertinimas yra pernelyg keblus uždavinys, Lietuvos teismai nedaro skubotų sprendimų. Kita vertus, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senato nustatytos taisyklės dėl bausmių skyrimo pradmenų rodo, kad bausmių skyrimo koncepcija Lietuvoje dar tik kuriama. Nereikia įrodinėti, kad ji labai svarbi, tačiau visiškai akivaizdu, kad šios koncepcijos negali sukurti vien tik teisėjai. Teisingos kriminalinės bausmės apibrėžimas ir taikymo taisyklės yra tarpdisciplininė problema. Ją turėtų spręsti baudžiamosios teisės, teisės filosofijos, kriminologijos, psichiatrijos dalykų žinovai.

IŠVADOS

1. Lietuvos Respublikos kriminalinės justicijos sistema numato du savarankiškus kriminalinės bausmės tikslus: *atpildą* (teisingą nubaudimą) už padarytą nusikalstamą veiką ir visuomenės *apsaugojimą* nuo galimų kriminalinių veikų. Tai rodo, kad Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, įtvirtinta *jungtinė* teisingo atpildo ir visuomenės apsisaugojimo nuo kriminalinių veikų teorija.

2. Lietuvoje kriminalinių bausmių skyrimo pagal teisingo atpildo už padarytas nusikalstamas veikas ir visuomenės apsisaugojimo nuo nusikaltimų teisminei praktikai dar tik formuojasi. Siekiant sėkmės būtina neatidėliotinai parengti kriminalinių bausmių skyrimo pradmenų taisykles, kurios deramai atsižvelgtų ir į tei-

singumo reikalavimą skiriant bausmę, ir į asmenybės, padariusios nusikaltimą, ypatybes.

LITERATŪRA

1. **Wilson W.** Criminal Law: Doctrine and Theory. – London and New York: Longman, 1998.
2. **Švedas G.** Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
3. **Baudžiamoji teisė.** Bendroji dalis. Vadovėlis. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
4. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
5. **Jescheck H. H.** Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. – Berlin: Duncker @ Humboldt, 1996.
6. **Berman J.** Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. – Vilnius: Pradai, 1999.
7. **Švedas G.** Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
8. **Piesliakas V.** Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. – Vilnius: Justitia, 2006.
9. **Foucault M.** Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
10. **Rawls R.** A Theory of Justice. – Oxford: University Press, 1973.
11. **Arlauskas S.** Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. – Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2004.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
13. **Menniger K.** Therapie statt Strafe / Recht und Moral. Texte zur Rechtsphilosophie / Herausgegeben von Norbert Hoerster. – München: Deutscher Taschenbrech Verlag, 1977.
14. **Murphy J. G.** Kritik am therapeutischen Resozialisierungsprogramm / Recht und Moral. Texte zur Rechtsphilosophie / Herausgegeben von Norbert Hoerster. – München: Deutscher Taschenbrech Verlag, 1977.
15. **Feuerbach A.** Die psychologische Abschreckungswirkung der Strafandrohung / Recht und Moral. Texte zur Rechtsphilosophie / Herausgegeben von Norbert Hoerster. – München: Deutscher Taschenbrech Verlag, 1977.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendrošius bausmių skyrimo pradmenis“ // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. 1999. Nr. 12.
17. **Christie N.** Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. – Vilnius: Eugrimas ALK, 1999.
18. **Posner R. A.** Jurisprudencijos problemos. – Vilnius: Eugrimas, 2004.

THE APORIA OF THE GOALS OF CRIMINAL PENALTY AND THE CRIMINAL POLICY IN LITHUANIA

Saulius Arlauskas*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The aim of this article is to reveal the theories on the goals of criminal penalty in the system of criminal justice of Lithuania. For the first there is discussed a theory of retribution. There is stated in the article, that such institutions of criminal justice as: the etical and legal authority of the state to make a sentences in the criminal cases; the blame in the criminal action; criminal justice as the equivalence between the blame and gravity of criminal action, are based on the retribution theory of the criminal penalty. All these institutions are implemented into the system of criminal justice of Lithuania. For the second, there are discussed in the article other theories about the goals of criminal penalty: the theory of resocialization and the theory of common and individual prevention. There is stated in the article that both these theories justifies the goal of protection of society from the crimes by adopting criminal penalty in the criminal justice system and are implemented into the system of criminal justice of Lithuania.

There is stated in the article the conclusion that the conjoined theory of the goals of criminal justice (both goals: the goal of retribution and the goal of protection of society) is implemented in the Lithuania criminal justice system.

Keywords: criminal penalty, goal, criminal policy, Lithuania.

---

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law, Prof. Dr.